

Szép magyar beszéd

Ebben az esztendőben, Arany János születésének 200. évfordulóján, amikor nemcsak a költőre, hanem nyelvünk legnagyobb mesterére is emlékezünk, talán minden eddiginél nagyobb jelentősége volt annak a középiskolai, szép magyar beszéd versenynek, amelyet immár ötvenkét esztendő óta rendez meg Győrben a Kazinczy Alapítvány és az Anyanyelvpolók Szövetsége. „Beszélni nehéz” – mondta Péchy Blanka színésznő. Bajor Gizi évfolyamtársa volt a Színiakadémián, játszott a Vígszínházban meg a Belvárosiban, de kiváló német tudásával jó néhány évadot Bécsben is, ahol szép sikere volt Max Reinhardt színházában. Mégis inkább a magyar nyelv szerelmese lett, s anyagi áldozatot is vállalva létrehozta anyanyelvünk védelmét szolgáló mozgalmát, amelyhez kiváló nyelvészek, magyartanárok csatlakoztak, s amely mozgalom ma is él, eredményei többek között megmutatkoznak az ország különböző pontjain az ifjúságnak megrendezett *Szép magyar beszéd* versenyekben. *Wacha Imre* egyike azoknak a nyelvész-professoroknak, akik hivatásuknak érzik a nyelv tisztasága fölötti örökösödést. Egyetemeken, főiskolákon tanított és tanít, hosszú évek óta neki köszönhetjük azokat a szépen, érthetően és értelmezően beszélő rádió- és tévébemondókat is, akik az ő keze alól kerültek ki. Számos publikációja, könyve jelent meg retorikáról, szövegértelmezésről, legutóbb *A szöveg és hangzása* című tanulmánykötete a *győri Kazinczy Ferenc Gimnázium* kiadásában. *Wacha Imre* évtizedek óta kíséri figyelemmel a fiatalok szereplését, élete értelméhez tartoznak a balatonboglári, a győri, a kisújszállási és a sátoraljaújhegyi versenyek, amelyeken, a határon túli fiatalokkal együtt, az ország különböző tájairól érkező diákok mutatják meg elkötelezettségüket anyanyelvünk tisztasága iránt.

Az idei verseny záróünnepségén a győri városháza dísztermében hangzott el *Wacha Imre* itt közölt beszéde.

Szakonyi Károly

Győrött a Kazinczy-versenyen Kövér László köszöntötte a résztvevőket

(A 2017. április 23-án elhangzott beszédből.)

Kedves Barátaim! Tudják, tudjátok-e, hogy miért vagyunk ma itt? Végiggondolták, végiggondolták-e ezt?

Hosszú életem legutóbbi tíz évének meghatározója két dallam és a két dallamhoz tartozó szöveg volt. Az egyik a *Szivárvány havasán* kezdetű népdal, amelyben két kultúra találkozik: a keresztény Európa kultúrája a gregorián dallammal, valamint a magyar népköltészet, a magát jelképekben kifejező sajátosan magyar népköltészet (kissé pogány?) magyar hitvilága: *Szivárvány havasán / Felnőtt rozmaringszál, / El akar hervadni, / Nincs, ki leszakítsa. ||: Ki kell onnan venni, / Új helyre kell vinni. ||*

Mindig gyötört, hogy a *rozmaringszál* miért akar elhervadni, miért magányos, miért vágyódik el, miért nem teremtett társakat magának, mért hagyta, hogy földje másnak teremjen? Mindig gyötört, hogy az a *rozmaringszál* – nemcsak az erdélyi, a székely *rozmaringszál*, hanem a *Kárpát-medence minden rozmaringszála* – miért akar elhervadni, miért magányos, miért vágyódik el, miért nem teremtett társakat magának, mért nem tette termővé földjét, miért hagyta, hogy földje másnak teremjen, miért nem termékenyítette meg földjét, miért hagyta, hagyja, hogy szülte földjét „elmunkálják” tőle?

A szivárvány hídja, amely alatt a *rozmaringszál népe* él, az anyanyelv szivárványhídja számomra a Kárpát-medence két távoli pólusát köti össze: Nyugat-Magyarországnak, az egykori királyi Magyarországnak két városát, a magyar nyelvterület nyugati határán:

Sopront és Győrt, valamint Erdélyország fővárosát, Kolozsvárt egészen Zágonig. Sopront, a hűség városát, Győrt, Szent László királyunk városát kapcsolja össze Kolozsvárral. (A keménykezü, harcos lovagkirály Szent László védőszentje a székelységnek, képe ott van az Árpád-kori templomok freskóin, hermája ott van a győri püspöki templomban.) Az *anyanyelv szivárványhídja* Nyugat-Magyarországot köti össze Kolozsvárral, a másik lovagkirálynak, a kultúrát teremtő Mátyásnak a városával egészen Zágonig. (Mátyás király szobra ott áll Kolozsvár főterén a Szent Mihály-templom előtt.) Szent Mihály arkangyal a jók védelmezője, őre. És ez a két város együtt az anyanyelv két fővárosa is. Mindkettő két nagy nyelv- és kultúrateremtő személy munkáját folytatja: Győr a Kazinczy-versenyekkel Kazinczy nyelvi mozgalmát, Kolozsvár, Erdélyország fővárosa nyelvi versenyekkel Aranka György tevékenységét.

Jelképszerű számomra az is, hogy az *Aran-ka-versenyek*, az anyanyelvi versenyek Kolozsváron minden évben a református teológia imatermében kezdődnek. Hiszen a nyelv Isten teremtő szava is. Amikor magyar nyelv 1844. nov. 13-án a nemzet hivatalos nyelve lett, akkor a Kárpát-medence soknyelvű *népéből*, a sokféle nép nyelveiből, a nép nyelvéből, a szolganyelvből, a jobbágynyelvből a *magyar nemzet* nyelve lett, és a sokajkú Kárpát-medence népei az egységes *nyelv által nemzeté* kovácsolódtak össze.

Életem másik meghatározó dallama *Kodály Psalmus hungaricus* volt, ma is az. Kodály személye, a zenemű dallama és főleg verse miatt. És amiatt, amit Kodály műve és szemé-

WACHA IMRE

AZ ANYANYELV SZIVÁRVÁNYHÍDJÁN

lye mögött vélek fölfedezni. A magyarázathoz kissé korábbra kell visszanyúlnom. Két irányba is. A Psalmust Kodály 1923-ban írta Pest, Buda és Óbuda egyesítésének ötvenedik évfordulója tiszteletére. Tehát örömnempe. De ha meghallgatjuk a művet, azt tapasztaljuk, hogy dallamában és szövegében is csupa fájdalmas jankiáltás. Így hangzanak a Kecskeméti Vég Mihály írta Psalmus első sorai: *Mikoron Dávid nagy búsultában, / Baráti miatt volna bánatban, / Panaszolkodván nagy haragjában, / Ilyen könyörgést kezdte ő magában. / Istenem Uram! kérlek tégedet, / For-*

Aztán 1937–38-ban újra megszólalt Kodály: meghirdette „riadóját” a *tiszta magyar beszéd* védelmében. Annak a tiszta beszédnek a védelmében, amely artikulációs fegyelemre nevel, s a többnyelvű országban a beszédnek, az anyanyelvnek egységét – színességében is egységét – és a gondolkodás, a tudatosság fegyelmét kívánja meg.

Hiszen az első kiejtési verseny két győztese a kellemes nyelvjárásiassággal szóló *Lőrincze Lajos* és a tiszta fővárosi köznyelvet beszélő *Vermes Stefánia*. Vidék és a főváros, férfi és nő. És ekkor szegődik társul

Lőrincze Lajost, hogy indítsa újra az *Édes anyanyelvünket*. És évtizedekig hat Lőrincze szava. Sokak bánatára sem ő, sem társai (például Grétsy, Fábrián Pál és mások) nem „nyelvcsöszködnek” (bántják is Lajos tanár urat, hogy liberális: a „lehet így is, lehet úgy is, az egyik minden esetre jó, olykor mindkettő” szlogent vetik Lőrincze szemére). És nem veszik észre, hogy ő „nyelvművelő” műsorával a *nyelvet használókat* műveli. Példáival a magyar nyelv és irodalom értékeit nekik mutatja be, sorakoztatja fel az 1947-ben, a kék cédulás választások után dömpingszerűen ránk törő „kulturális és ideológiai fölény” ellensúlyozására.

Aztán 1960-ban *Péchy Blanka* megalapítja a *Kazinczy-díjat*. És 64-ben megindulnak, máig is tartanak a *Kazinczy-versenyek*, majd az *Édes anyanyelvünk nyelvhasználati versenyek* a *Nyelvünkben élünk mozgalommal*, majd az országossá szélesedő *Beszélni nehéz* mozgalommal. És tartanak a retorikai versenyek is. Ezt szolgálták a tévé anyanyelvi műsorai is. De mennyire haragudott – magában – Péchy Blanka a „szép magyar beszéd verseny” elnevezés miatt. Ő az okos, értelmes, példamutató beszédet akarta szolgálni – és szolgálta társaival, *Deme Lászlóval*, *Bencédy Józseffel*, *Kerekes Barnával* és másokkal együtt. Az *értelmes beszédet* – a sematikus gondolkodás, a szép szavakkal semmit nem mondó frázisos beszédnek, a sablonos beszédnek, a szajkózott beszédnek a korában.

És ma? Nem az a baj, hogy több nyelven beszélünk. Az jó. Csak mellette tudatosan is használjuk anyanyelvünket. A tudatos anyanyelvhasználat a fontos. A magyar anyanyelvben, a magyar anyanyelvvél való gondolkodás által. Erről tudósítottak bennünket a „marslakók”: Neumann János, Kármán Tódor, Szilárd Leó, Wigner Jenő és Teller Ede.

Ti, fiatalok, az ő utódaik lehettek, mert azal, hogy itt vagytok, hogy ezeken a versenyeken szerepeltek, az értelmes gondolkodást és a nép, a nemzet megmaradását szolgáljátok. Mert ha nem is tudatosan, de belül érzitek, amit Bessenyei fogalmazott meg: minden nemzet csak a maga nyelvén lehet naggyá, idegenen sohasem. Azt is tudjátok, érzitek korunk rohanó világában, hogy a nyelv, az anyanyelv minékünk végső menedékünk.

Tudjátok már, hogy miért vagyunk itt? ☛

dítsad reám szent szemeidet, / Nagy szükségemben ne hagyj engemet, / Mert megemészt nagy bánat szívemet. / Csak sívok, rívok nagy nyavalyámban, / Elfogyatkoztam gondolatomban, / Megkeseredtem nagy búsultomban, / Ellenségre való haragomban. / Hogyha én-nékem szárnyam lett volna, / Mint az galamb, elröpültem volna. / Hogyha az Isten engedte volna, / Innét én régen elfutottam volna.

Hogy lehet ez? Örömnempe siralomének. Panaszdal? Igen. Mert Kodály a három város egyesítésén érzett örömeiben az országnak, a Kárpát-medencének a szétesését, szétszabdálását siratja, hiszen 1922, Trianon után vagyunk. Nem első nyelvén, az édes anyai nyelvén, hanem második anyanyelvén, a zene nyelvén mondja el keserűségét. És ugyancsak a második anyanyelven, a zene nyelvén védi értékeinket, amikor 1930-ban megírja a magyar népzene értékeit összegyűjtő *Marosszéki* táncokat és 1933-ban a *Galántai* táncokat.

Tessék csak a térképre nézni! Ezáltal második anyanyelvén, a zene nyelvén, a zsolnárok és a népdalok nyelvén szólalt meg – legalábbis egy időre – a nemzet nyelvének, a nemzeti nyelvnek az ügye.

(Kodály mellé, vagy tőle függetlenül Kodály ügye mellé) *Kosztolányi Dezső* a jeles nyelvészek tanulmányait tartalmazó kötetcskével a Pesti Hírlap *Nyelvőrével*, s ekkor indul el a Rádióban *Halász Gyula* sorozata: az *Édes anyanyelvünk*. Anyanyelvvédelem és nyelvi ismeretterjesztés, az anyanyelvi tudat növelése és az anyanyelvi értékek bemutatkozása, tiltakozás a germanizmusok ellen, a nyelvilleg hibátlan szövegalkotás (Például a némettel bilingvis magyar értelmiség közelében. Emlékeim szerint ekkor indul el a névmagyarosítás folyamata is: számos magyar tudós, író, költő, művész és színész ekkor cseréli német nevét magyarra.)

Miért kell ez? Mert ott van a közelünkben, ott fenyeget bennünket egy veszélyes ideológia terjedésének a lehetősége: Hitler nagynémet birodalmi terjeszkedése, az Anschluss előjele. Hitler 1939-ben rohanja le és csatolja Ausztriát a Német Birodalomhoz. Hogy mi ne legyünk német gyarmat – mondja József Attila

És 1947 után, 1952-ben ismét megszólalt Kodály, igaz más szájjal. Ráveszi az igényes magyarsággal, tiszta beszéddel szóló

GRÓH GÁSPÁR

Leletmentés

Domokos Mátyás köteteiről

(Részlet a szerző Szemben a felejtéssel című kötetéből)

Az 1989–90-es fordulat óta eltelt évek egyik és mindenképp jelzésértékű meglepetése az az amnézia, amellyel az értelmiség a pártállam négy évtizedére tekint. De miért is volna kellemes arra az árulászagú kompromisszumra emlékezni, amelyben a társadalom az egyéni túlélés esélyének keresésével lényegében önmagát számolta fel, s ennek során az értelmiségből diplomás bürokrata, állampolgárból lakosság lett? Mára azonban publicisztikai közhely, hogy a gyors és tudatos felejtés szívósabban őrzi ennek a kényszerű megalkuvásnak az emlékét, mint a tudatos és kritikus emlékezés. Az öntudatlan pontossággal rendszerváltásnak (hiszen valóban csak a rendszer változott) nevezett eseménysor nem hozott önvizsgálatot: mintha minden a legnagyobb rendben volna, s néhány hónap vagy év politikai változásai felszámolhatnák a két nemzedéket elért agyomosás teremtette mentalitást, amelynek továbbélését bizonyítja a késő kádárista Magyarország személyi restaurációja. És ezt nem a volt apparatschikok, hanem túlnyomó többségben a rendszer egykori alávetettjei harcolták ki: semmit sem tanultak, s mindent elfelejtettek.

Domokos Mátyás *Leletmentés* című kötetében kettős feladatra vállalkozik: részint azt bizonyítja, hogy nem mindenki volt kollaboráns (kedvelt tétele volt ez ádáz emigránsoknak és a maguk árulásait ezzel mentegető honi „magánszorgalmú kutyáknak”), másrészt a felejtéssel, amely a hajdani behódolások mai alakváltozata, száll szembe. Könyvéből kiderül: ha valaki feltétlenül ragaszkodott a maga normáihoz, akár meg is őrizhette őket. A Kádár-rendszert a totális diktatúra rövidzarlatai különböztették meg más pártállamoktól, s nem az erőszak, hanem ezek a kihagyások tartották életben. S nemcsak a hatalmi kontinuitásra, hanem a szabadság ritka és véletlenszerű pillanatainak megragadására is lehetett életstratégiát építeni, feltéve, hogy vállalta valaki az ezzel járó mellőzéseket, kisebb-nagyobb megaláztatásokat és az állandó készenléletet.

Domokos könyvéből ismételtelen kiderül: a Nagy Kompromisszum nem két egyenjogú fél között kötött. A diktatúra ugyan totális erő-

főnyben volt, de sem jogi, sem erkölcsi legitimitását nem tudta biztosítani, ezért mondott le túlhatalmának teljes és következetes érvényesítéséről. Ennek fejében a lojalitást kötelezővé tette. Ebben az alkuban mindkét fél a maga számára nagyon fontos dolgokat kapott. A magyar modell éppen ettől vált majdnem valódi kompromisszummá, s ez különböztette meg a sztálinista diktatúrától. Az így kialakult hatalmi rendszerbe beépült (jóllehet, rendkívüli cinizmussal párosult) értékismeret és a diktatúra hagyományos slamposága hagyott teret a szellemi szabadságharcnak, kínált esélyt példás, egyéni erőfeszítéseknek arra, hogy némely esetben eredményesek legyenek. Azzal együtt, hogy a mozgásteret és a játékszabályokat a mindenható pártállam határozta meg, s a döntőbírói szerepet is magának tartotta fent, a részletekben folytatott küzdelem hozhatott sikereket a rendszer hézagait életterüknek tekintő értelmiségiek számára is. Ezt néhányan, s nem is kevesen, példásan érzékelték, a túlélés érdekében ki is használták, s az ő erőfeszítései biztosították egyfelől a magyar kultúra folytonosságát, másfelől kölcsönöztek némi – egyébként korántsem jogos – legitimitásérzést ellenfeleiknek, akik alkalmi engedékenységet igencsak szerették a saját, elmulasztott szabadságharcuk győzelmének tekinteni. Pedig éppen a velük folytatott iszapbirkózás során fecsérlődtek el hihetetlen energiák.

Domokos Mátyás e negyvenéves háború epizódjaiból sorol emlékeket, sorakoztat dokumentumokat. A kötet tizenhét, rádiós beszélgetést ad közre: íróársak, szerkesztők, lektorok, s ha még közöttünk vannak, maguk a cenzúrákárosult szerzők emlékeznek egykori ütközetekre, a mindenütt jelen levő cenzúrával folytatott harcukra. Domokos példái nem kivételesek, mindez lényegében magának a szocialista könyvkiadásnak napi gyakorlatát jelenti. A négy évtizedet átívelő szerkesztői emlékekből kiviláglik: a kor könyvkiadásának története nemcsak irodalom-, hanem cenzúratörténet is. Bár ez az időszak korántsem volt egységes, eszméiben, ideológiájában, gyakorlatában és módszereiben folyamatosan változott, a diktatúra mindvégig diktatúra, a cenzúra pedig cenzúra maradt. Ennek feladata pedig nem egyszerűen az volt, hogy bizonyos gondolatok megjelenésének útját állja. Kifi-

nomult formájában mint kollektív öncenzúra működött, és sikerült elérnie, hogy *letiltandó* gondolatok és *művek egyáltalán ne születessenek meg*. A cenzúra fölöttébb szégyenlős volt, s irtózott annak kinyilvánításától, hogy ez a minden világok legjobbika esetleg korlátozható a sajtó- és gondolat szabadságot. Munkáját akkor érezte eredményesnek, ha nem volt mit tiltani, s ekkor büszkén és igazi demokrataként jelenthették ki: nálunk „minden értékes mű megjelenik, az írók asztalfiókjában nem hevernek világrengető alkotások”.

De ugyanilyen fontos volt az is, hogy az írók, a kiadók és a szerkesztők érezzék: valójában súlytalanok, nem tőlük függenek a döntések, hanem ők függenek nemcsak munkájukban, hanem minden gondolatukban is a mindenható hatalomtól. Az értelmiség így végrehajtott behódoltatását (mert hiszen a kompromisszum végső soron ezt jelentette) elháríthatatlannak, sőt, a szabadságra vezető egyetlen lehetséges útnak tüntették fel (vö. „a szabadság felismert szükségszerűsége”). A racionalitás parancsának elfogadása éppen annyi szabadságot biztosított, amennyit egy szafáripark vadállatai élvezhetnek, ami mégiscsak más, mint a hagyományos állatkertek ketreceinek vastag rácsai közé zártság. De ahogyan a kerítésnek nem szabad látszania, ugyanúgy a cenzúra is megőrizte anonimitását, a hatalom személytelen maradt. Az Illyés-vers, az *Egy mondat a zsarnokságról* kísérletes pontossággal igazolja vissza a hatalom szándékának sikerességét: mindenütt való totális jelenléte tudatát, azt, hogy „eszmélnél, de eszme / csak övé jut eszedbe”, hogy mindenki fogoly és egyben foglár. A lényeg itt már nem a cenzúra mikéntje, hanem a ténye. Domokos történetei ismételtelen bizonyítják, hogy a hatalom számára az érték valójában közömbös, a szerkesztőség és a szerkesztők feladata az, hogy értékeljen, a döntést egy arctalan apparátus hozza, s ítéletében nem az értékszempontra a meghatározók. Fontosabb, hogy a mű és a szerző közvetett vagy közvetlen bizonyítéka lehetett annak, hogy a hatalom nem mindenható, s eleve óvatosságot követel az a tény, hogy születtek alkotások, amelyeknek létezése cáfolta a kikezdetlennek gondolt dogmát: csak a hatalom által létezhet érték.

E szempontokról nem akart tudomást venni a puhuló diktatúra alanyi irodalmárainak egy

CSOKITS JÁNOS Pilinszky Nyugaton

NAP KIADÓ

része. Úgy vélték: egy regénytől, novellától, verstől, mondattól vagy jelzőtől még nem dől össze a rendszer, s ezért a hatalom szorongása nem indokolt. Ma már világos: nemcsak túlbecsülték, hanem nem is értették a hatalmat – amely sokkal inkább tisztában volt saját gyengeségével, mint lehetséges ellenzéke. Ahogyan Illyés az egyetlen szál gyufától lángra lobbanó erdő példájában a zsarnokság eskalációjának modelljét látta, úgy a hatalom minden költői képben erre a gyufára és a szabadság erdőtüzére gyanakodott. S ebből a szorongásból nőtt ki a cenzúra sokszor öncélúnak és irracionálisnak látszó birodalma.

Volt ebben a gyanakvásban valami megtisztelő – s ennek emléke is erősíti a mai nosztalgiaikat. Mert hiszen van-e író, aki nem vágyik a figyelemre? S ha ezt megkapja, akkor természetes hiúsága és olykor fennhéjázó mazochizmusa nem engedi, hogy észrevegye: szabadsága esik áldozatul. Ez az esetek meghatározó részében öntudatlan alku többnyire különösebb viták nélkül meg is köttetett. Az igazi alkotó és mű azonban öntörvényű – s ezt a hatalom esztétái és aszkétái pontosan érezték (jó néhányuk tudta is). Domokos Kodolányi Jánosnak – még a két háború közt született – mondatát idézi: „az író akkor is eleve gyanús, ha a hatalommal tart.” A gyanú azonban nem rá, hanem szuverenitására irányul, ez az, amit a hatalom nem tűrhet el, mert ránézve akkor is alapvető fenyegetés, ha nem ellene irányul. Jól mutatja ezt az a procedura, amelynek maga Kodolányi volt az elszenvetője. Domokos Mátyás pontosan rögzíti az író megtörésére irányuló hadjárat szakaszait. A történet tanmeszeszerűen ábrázolja azt a taktikát, amely a kötetben bemutatott esetek zömében érzékelhető. A manőver a teljes kiszorítással–elutasítással kezdődik, s az ígéretekkel folytatódik. A reménykeltést az ígéretek fokozatos visszavétele követi, hogy a végén egy olyan kompromisszumba is beletrödjék az író, amelyet korábban bizonyosan nem fogadott volna el. Ennek a gyakorlatnak következménye, hogy a ma a könyvespolcon sorakozó kötetek jelentős részét azonnal ki lehetne selejtezni, mert azok sokszor alapvető mondataikban sérült szövegeket tartalmaznak, ráczafolva arra a kritikai kiadások esetében követett elvre, hogy a szerző életében megjelent utolsó változat tekinthető a végleges szövegnek.

Messzire vezetne annak vizsgálata, hogy a szocialista rendszerekben hogyan vált napi gyakorlattá a századelő bolsevik kultúrkritikája, amely a kultúrát a világforradalom csataterévé tette. Az azonban könnyen átlátható, hogy ez a könyvkiadásban – amely az irodalompolitika gyakorlati megvalósításának legfontosabb területei közé tartozott – miként működött. Különös csiki-csuki játékok alakultak ki a hatalmi és a civil szempontok között. Mert a kása ugyan forró volt, de

nem volt muszáj azonnal megenni. Az a Lenin–Lukács–Révai–Aczél-észjárás, amely a „kultúrát azzal igazolta a marxisták szemében, hogy megmutatta, hogyan lehet marxista módon megbélyegezni” (R. Scruton), sohasem valósulhat meg a maga teljességében. Elsősorban azért, mert a kultúra a természete szerint plurális, s a propaganda hatása véges. Az a cinikus törekvés, amely szerint „kiadunk szövegeket, hogy megbíráljuk őket”, azzal a taktikai ellentétellel egészült ki, hogy „megbíráljunk szövegeket, hogy kiadhassuk őket”. Így azonban az irodalom már nem irodalom, hanem manipulációs tér, amelyet az ezt maga alá gyűrő apparatcsik-bürokrata határoz meg. Személyében nem feltétlenül annyira ostobán – legalábbis nem mindig és nem mindenütt –, mint ahogyan azt az apparátus egészének működése alapján képzelhetnénk. Ugyanakkor végtelen álszentséggel és cinizmussal, nemcsak a szerzők és az olvasók, hanem önmaga arcába is hazudva. Ez fejeződik ki a Kiadói Főigazgatóság egy anonim előadójának mármár lírai vallomásából, aki meghasonlottságát így fogalmazta meg: „reggelente elindulok hazulról, mint Szerb Antal, s beérkezem a minisztériumba, mint Andics Erzsébet.” Vagyis pontosan tudták, hogy mit csinálnak, de nem szégyenkeztek, hanem panaszkodtak miatta. Eközben pedig hidegvérű szerencsejátékosként tologatták az irodalom kincseit saját maguk szabta (és menetközben szívesen megváltoztatott) szabályok szerint zajló kártyapartijuk tétjeként. Tájékozottak voltak, de gyakran tévedtek: még hosszú évtizedek valóban nagy formátumú kultúrdiktátora, Aczél György sem mindig tudta pontosan, hogy mi fölött ítélkezik. Szász Imre könyvét hanyag eleganciával tévesztette össze Hernádi Gyula vagy Mészöly Miklós (még az sincs kizárva, hogy Csoóri Sándor) kéziratával. Tehette ezt azon egyszerű ok miatt, hogy valamennyit betiltotta.

Másutt arról értesülhetünk, hogy a naprakész cinizmus hogyan ujjong egy olyan mű nagyszerűségén, amelyet természetesen nem enged kiadni. Ötvenes évekbeli történet, de nem csak akkor volt jellemző: Berda József verseit hallva Darvas József „a térdét csapkodta a gyönyörűségtől: – Nagyszerű! Isteni! Hát, szó sem lehet róla, hogy megjelenjenek. De remek!” Vagy egy másik látványos példa – más is állhatna helyette –, ahogyan Tamási Áronnak mondja egy illetékes (sajnos, a nevét nem árulja el Domokos Mátyás): „Áron bátyám, a könyved olyan gyönyörű, hogy nem lehet nem kiadni, de hát sajnos kiadni nem lehet...” Majd – az elutasítás ünnepi alkalmát felhasználva – dedikáltatja a magával cipelt Tamási-köteteket. A történetet az teszi teljessé, hogy rövid

CEYHUN ATUF KANSU

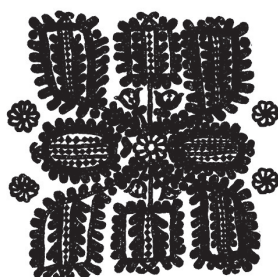
Mustafa
Kemal
Atatürk

NAP KIADÓ

GRÓH GÁSPÁR Szemben a felejtéssel

Esszék, kritikák

NAP KIADÓ

idő múlva a kötet mégis megjelenik, s korábbi tiltóitól a szerző Kossuth-díjat kap, mert megváltozott a kurzus. A cenzurális intézmények egyik feladata az volt, hogy magukra vállalják a rejtélyes vagy kevésbé rejtélyes központok döntését. Az engedélyezés jogával azonban nem rendelkeztek – vagyis a cenzorok is cenzúrázva voltak. Ez egyebek közt abban is kifejeződött, hogy a Kiadói Főigazgatóságtól gyakorlatilag csak az informálisan már engedélyezett kötetekre lehetett engedélyt kérni. Tökéletesen jellemzi e rendszer átláthatatlanságát és tetten érhetetlenségét Illés Endre magyarázkodása (levelének címzettje: Komlós Aladár): „Azt írod: tőlem függ versköteted megjelentetése... látom, nem ismered könyvkiadásunk összefüggő fogaskerékrendszerét. Irodalmi vezető vagyok. Hát, persze, hogy tőlem is függ. De mint egy óraszerkezetben: kerekeket mozgatok, s engem is kerekek mozgatnak.” Hogy ezt a gépezetet milyen rugók működtették, azt egy másik levélrészlet mutatja. Egy engedélyezést (és nem tiltást) indokol – nyilván kényszerből született – feljegyzésében fogalmazója: „A nyomósabbok azonban az volt, ez az igazság, hogy a Szépirodalmi Kiadó Aczél elvtárral történt megállapodásra hivatkozott, arra, hogy Aczél

GOMBÁR ENDRE A HELYZET

hasznoslék és nyomorultak
végtelen serege özönlik
gazdagnak vélt nyugat
és hűs észak felé
templomtornyok dőlnek
minaretek nőnek
mindenfelé
és még a pápa sem
érti világosan
hogy mi itt a helyzet

elvtárs hozzájárult” az adott regény kiadásához. A szövegből kiderül: fellebbezni is csak ahhoz a fórumhoz lehetett, amely az ítéletet hozta, ahogyan ez a szocialista joggyakorlat szerint az 1956 utáni perekben is történt, amikor a bíróság az ítélet meghozatala után átalakult kegyelmi tanácsná.

Ennek irodalmi párhuzama például Hernádi Gyula esete. Regényét az ÁVO szerepéről írtak miatt nem adták ki. Bevihette viszont egy főhivatalhoz a kéziratot, hogy reklamáljon. Az eredmény nem lehetett kétséges: annak vezetője (is) egy exávós volt, aki – nyilván szakmai kompetenciája révén – megállapíthatta, hogy a mű nem méltó a megjelentetésre. Hasonló Galgóczi Erzsébet *Vidrávasának* története is. A MAORT-perről, mint a koncepciós perek modelljéről készült regény kéziratának kiadhatóságáról a per haj-

KALÁSZ MÁRTON ÁRVA JELADÁS

Ha a versnek két végsorát is jól rimelteted – a fosztva gondolat nyelvbe vergődésével se gond lehet. Sután az Úr lecsobbintja még alkonyatra néhol a havat, nyomot, ha ott jársz, kell a lélek, létünk fogyatéka talpa hagy. Én, ha átvehetném immár a csöndben vallatott vers hangját, amit a lét tisztult látást még ránk hagyott, lenne is segédkez – oly hamar elvész, ami képként vissza se fog. Gyújts már, jó szívem, mondhatom, tisztán, de vonj, magamból, érdek, nem csupán itthagynom – de ott, melyik zug, mire találnom, s úgy fogad, árva jeladásomra ajtót is nyitnak, s te vagy – lent hunyt szemed, boldog tágassága kékké tehet, kell, hol az örökkévaló szerelem most már, „kelnetek, szép lesz”, szólal – hol angyal: együtt bárhova vihet.

dani forgatókönyvének szerzője nyilatkozott – aligha kelthet meglepetést, hogy elutasítóan. A kulturális politika hangzatos kijelentéseit ilyen háttér előtt kell értelmezni. Egy 1964-es, külföldnek szánt tájékoztatás szerint az „irodalompolitikának sok megjelent művel van vitája” – mintha jelenhetett volna meg más, mint amit ez az irodalompolitika jóváhagyott. Ekkor éppen úgy, mint Révai idejében, aki ezt mondhatta: „a művet nem ismerem, az ilyen műveket, ha nem kimondottan ellenséges írás, ki kell adni, elretentő példaként.”

Mindez még a nyolcvanas évek végén sem volt nagyon másként. Király István 1988-as

CZIGÁNY GYÖRGY KILENCVENEDIK

(XVI. Benedek születésnapjára)

Igazra hajló mennyek magassága
mégis különb az alázat nála
igazságnál nagyobb szeretet
véráldozatnál több lehet
csillagszóró napokat áhít
megtagadott föltámadásig
hogy színváltozását
a láthatatlant lássák
szentebb a túrve titkolandó
leveretés és áldott a mankó
ha zongora-futam véste
föl tekintetét égbe
egy hirtelen melódia
szív-kamrából ima
méltatlan sötétbe világít
pokol-víziók pénz-palotáit
régmúlt mosoly rengeti
jó összeczárt szájba rejteni
mit hajnként kívánt
dúdolgatható gregoriánt
irgalmas dallamokat újra
Alleluja Alleluja

levele, Németh László legfontosabb tanulmányainak akkor már évek óta vajdó kiadását sürgetve – az általa különösen jól ismert logikára – épít: „Szükségessé teszi ... a megjelentetést a régi, nevelő célzatú, didaktikus, paternalista kiadáspolitikai koncepcióval való szakítás, s a Miniszter elvtárs irányítása mellett épp napjainkban formálódni kezdő, új, dialógus-elven alapuló kiadáspolitikai. [...] A nyíltság, a nyílvanosság segít a fantomozlatásban, elősegíti

egymás megértését, míg az elhallgatás csak újabb gyanakvásokat s fantomokat szül.” Vagyis a kiadás mellett még a dicstelen rendszer végnapjaiban is érvelni kellett (ráadásul a szovjet kommunista párt aktuális ideológiájának nyelvi kliséit kölcsönözve), s a magyar szellemi élet történetében alapvető fontosságú szövegek megjelentetése ügyében döntően napi, pártpolitikai érvek sorakozhattak.

Domokos Mátyás könyve ezt a világot nem engedi elfelejteni. Hiteles és kiválóan tájékozott tanú maga is, hiszen a szerkesztők a maguk eszközeivel az írókkal együtt vívták a hatalom szélmalmai ellen a maguk szabadságharcát. Nem ők tehetek arról, hogy helyzetük, szerepük látszólag egy manipulációs rendszer részévé tette őket. Egy bizonyos: bármilyen sok csatát vesztek, a háborút ők nyerték meg. Művek születtek és jelentek meg, a magyar kultúra nem halt meg, s egy olyan történelmi korban, amely egyszerre volt velejéig romlott és értékellenes, alapvető erkölcsi és szellemi értékeket tudtak képviselni, átmenteni. Domokos érthető szeméremből nem szól arról, hogy neki milyen szerepe volt mindebben. Talán ez a legfőbb oka, hogy ellenfeleit is ritkán nevezi meg. Emiatt inkább e világ modellje bontakozik ki, míg a valóság történetet gyakran némi balladai homály fedi. A jól választott beszélgetőtársak maguk is visszafogottak, így elmarad az események jó néhány negatív hősének néven nevezése. Ez pedig, ha az emlékek hitelességéből nem, forrásértékekből nem keveset vesz el. Igaz, nem emlékiratokat, hanem rádiós beszélgetéseket ad közre Domokos. Tapintata érthető, de ha ő sem, akkor vajon ki írja meg ennek a kornak rosszul vagy egyáltalán nem dokumentált, írásos forrásokból aligha rekonstruálható történetét? ♦♦

(Domokos Mátyás:
Leletmentés. Budapest,
Osiris Kiadó, 1996.)

WELTLER ILDIKÓ

TIZENÖT ORSZÁG MAGYARJAI A KULTURÁLIS VILÁGTALÁLKOZÓN

A delegáltak egy csoportja
Hoppál Péter államtitkár, Bódis József
rektor, Szilágyi Péter államtitkár
és Szili Katalin miniszterelnöki megbízott

A hatszázötven éves Pécsi Tudományegyetem és a Határon Túli Magyarorsággért Alapítvány szervezte azt a kétnapos rendezvényt, amelyet 2010 után másodszor rendeztek meg *Magyarok kulturális világtalálkozója* címmel. A 2017. március 31-én és április 1-jén tartott eseményre világszerte számtalan, elismert, magyar közéleti, kulturális és tudományos személyiség kapott meghívást, s tizenöt országból több mint száz vendég érkezett.

A vendégeket *Bódis József*, az egyetem rektora köszöntötte, majd az intézmény múltjáról és tevékenységéről beszélt. Elmondta, hogy az első magyar egyetem egykori alapítói döntésükkel a „tudásalapon társadalmat építő nemzetek” közé emelték a magyar népet. Az intézményben több mint harminc éve folyik idegen nyelvű oktatás is, a külföldi hallgatók száma háromezer-nyolcszáz, a teljes létszám tizenöt százaléka. A kampuszon az idén külön program foglalkozik a határon túli magyarokkal. A rendezvényre külföldi magyar intézmények, valamint olyan magyar egyetemek képviselőit várták, amelyek a határon túli területekkel foglalkoznak.

A találkozó fő programja a műhelymunka volt. A felsőoktatási kerekasztal célja egyrészt az, hogy közös pályázati és együttműködési lehetőségeket hozzon létre (szó esett projekt-lehetőségekről és ösztöndíjprogramokról), másrészt az, hogy új kapcsolatokat teremtsen, amelyeknek révén a Kárpát-medencében mű-

ködi magyar egyetemek segíthetik egymás szakmai fejlődését.

A világtalálkozó missziója olyan magyar diaszpórahálózat alapítása, amely a tömbben, szórványban és diaszpórában élő magyarok identitásának megőrzését hivatott segíteni, emellett pedig ápolja a kapcsolatokat a világ különböző tájain élő magyarok között, s közös programokat szervez, méghozzá a Pécsi Tudományegyetem aktív közreműködésével.

A rendezvényen többen is felszólaltak a világ számtalan országában élő magyarok képviselésében, s bemutatták az ottani helyzetét. Kormányzati részről *Hoppál Péter* kultúráért felelős államtitkár mindenekelőtt a magyar kultúra ápolásáról beszélt, s olyan kulturális nagyberuházásokat sorolt fel, amelyeket nemzeti erőforrásokból sikerült megvalósítani. A budapesti, négyszázhuszonkét milliárd forint értékű beruházások mellett szólt a *Modern városok* program kulturális fejlesztéseiről is, példaként említve a debreceni, a kaposvári és a veszprémi színház felújítását. *Hoppál Péter* beszélt a *Hagyományok Házáról* is, amely a

tervek szerint bővülni fog: hazánkban megyei intézményhálózatot hoznak létre kilenc központtal, míg a határon túli magyar közösségek számára külön hálózati rendszert építenek ki a Vajdaságban, a Felvidéken, Erdélyben és Kárpátalján. Az államtitkár kitért még a művészeti, a történelmi és az emlékezetpolitikai témájú *emlékévekre*, amelyeknek üzenetét minden közösséghez igyekeznek eljuttatni, s amelyeknek programjaira a határon túli és a diaszpóra-magyarságot is várják.

Szilágyi Péter, a Miniszterelnökség nemzetpolitikáért felelős helyettes államtitkára a magyar diaszpórához kötődő nemzetstratégiát mutatta be röviden. 2010 óta legfontosabb feladatnak a világszerte élő magyarság újraegyesítését nevezte. Ennek az egyik eredménye az egyszerűsített honosítás, amelynek köszönhetően eddig csaknem nyolcszázharminzezer külföldi magyar lett újdonsült állampolgár, száztízezer diaszpórában élő magyar pedig visszakapta állampolgárságát. Mint mondta: „Egyre közelebb kerülünk ahhoz a célhoz, hogy 2018-ra az egymilliomodik új magyar állampolgár is letegye esküjét.”

Szász Jenő, a Nemzetstratégiai Kutatóintézet elnöke a Kárpát-medencei hálózatok és tudásközpontok fontosságáról beszélt. Felvetette, hogy a Kárpát-medence mint felsőoktatási, gazdasági és szociális tér mellett a világ más részein élő magyar közösségek számára diaszpóra-ösztöndíjat kellene létrehozni, amely lehetővé tenné, hogy a másutt élő magyar családok gyermekei magyarországi egyetemeken tanuljanak.

A tanácskozáson a határon túli autonómiaüggyekért felelős miniszterelnöki megbízott, *Szili Katalin* is felszólalt. Elmondta, hogy új időszámítás kezdődött a magyar nemzetpolitikában: egyetértés született a határon túliak állampolgárságának, választójogának és önrendelkezésének kérdésében. Fontosnak nevezte, hogy a szórványközösségek megértessék saját társadalmukkal: törekvésük nem „irredenta, eretnek dolog”. Amikor a székelyföldi, a vajdasági, a felvidéki vagy a kárpátaljai autonómiáról szólnak, a magyarság semmi többet nem akar, csak és kizárólag annyit, amennyi Európában bármelyik közösségnek jár. ♦